

מִרְן הָרַב אַבְרָהָם יִצְחָק הַכֹּהֵן קוֹק זצ"ל

תוכחה

(שבת נד, ב - נה, א)

"כל מי שאפשר למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו."

(רש"י בגמרא: נתפס - נענש על עצירות שזידן. רש"י בעין יעקב: נתפס - נענש על עצירות שזידו).

כשנמצא איזה כח אישי מיוחד, שהוא מכוון לעומת איזה ענין ששם יוציא אותו מן הכח אל הפועל, להביא תועלת או לסלק איזה חסרון, תציין לנו ההשקפה הבהירה את החזיונות, הנראים כנפרדים, במערכה אחת, עד שיש זיקוק רשום וערוך מאז מראש מקדם מצור העולמים ב"ה, להחזיון שבו נראה אותו הצורך להשלים או להציל עם אותו הכח שהעז בידו לעשות ככה. וכאשר כל כח נועד לתכלית מיוחדת, כשאינו מוציא אל הפועל את תכליתו, הוא נהפך לרועץ, ומחולל בודאי דברים מזיקים ומפסידים, כן אותו הכח הנועד להשלים את החסרון המיוחד בחי המשפחה, העדה והכלל, אם לא יוציאהו בעליו אל הפועל לתעודתו המיוחדת, הנה ילך הכח, לפי גדלו, בלא תעודתו, ובודאי יפעל להפסיד תחת שהיה יכול לפעול להועיל.

התחברות הכחות, אפילו אותם שהם נראים כחיבור של ניגוד, אינם כ"א ניגוד מקרי אבל ע"פ התכלית הכולל הנם עולים למגמה טובה כללית, ומ"מ יש הפרש גדול בין צדק לרשע. הרשע תעודתו שיתעורר להיות פועל מניע את תנועתו, אבל הצדק יקום עליו וימנעהו מהפיק זממו, אל תתן ד' מאוויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה. אז, כשהצדק מבצר את כח הנטיה להרע, החיים נשלמים, הפניה לפריצה להריסה משגבת עצם תכונת החיים, וההגבלה של הצדק מסמנת אותה במקומה הנחמד, ובין שניהם יוצאת צורת החיים מלאה הוד והדר, קדושה ותפארת. ע"כ כל מי שיש בידו עז הצדק, צריך הוא לראות את עצמו משותף עם אותו כח החיים הנצרך להדרכתו, וכשאינו ממלא את תפקידו, הרי הוא מאבד את החלק המכוון לעומת פעולתו, ובעל כרחו, שלא בטובתו, מוכרחים לצאת ממניעת השפעתו, השפעות הפוכות מהתכלית הטובה שהיתה יוצאת, אם היה משתמש בכחו להיטיב. החסרון מהשביתה והבטלה, הוא מכוון לעומת גדולת הכח והקפתו, כי אין לנו כל כח בעולם שלא ישים איזו מועקה, ולא יסבב איזה חסרון במציאותו, כי כל יצור צריך הוא פרנסה, בין רוחנית בין חומרית, והוא ע"כ מוחק במציאותו איזה ציורים אחרים, שהיו מאירים מבלעדיו. ע"כ אם אינינו עושה את תפקידו, אינינו רק שב וא"ת כ"א פועל בידים להזיק ולחבל. ההשפעה בכלל, יכולה להיות או טבעית, מיוסדת על קשורים טבעיים שהאיש הנלבב בעל החפץ הטוב, יכול להשתמש בהם לטובה ולברכה, השפעה הרגשית, שהרגש המוסכם יפעל לטובה ע"י צירוף הריעות וההרגל, מחזקיו, עולה על כולם

הוא הכח של ההשפעה השכלית. ומי שמחונן בכח השפעה טבעית, יוכל לפעול ע"י קישור חיי המשפחה הטבעית שלו, עד כדי למחות באנשי ביתו, וכשאינו מוציא את יכולתו אל הפועל, חוזרת היא לרועץ, והוא נתפס עליהם בעצם, כי לולא מציאותו להגביל את התכונה הצריכה הגבלה של סביבתו הטבעית, לא היה בא אותו המצב של הנטייה להתפרץ ולסלף את החיים, כי הסילוף הוא חומר הגון לצורך הישרתו. מי שנעלה מזה שלא רק מה שהוא מוטבע באין שכל יפעל עליו, כ"א גם הרגש הלבי יתעורר בקרבו, וישים דברים בפיו ועז בלבבו, הוא יוכל כבר לפעול על אנשי עירו, וכשלא מיחה, יוצאים כל הרגשות אל הפועל באשמתו, שלא כמתכונתם, ונדמים כרוח פרא העוקר ומחבל, במקום שהיה יכול לפעול כמה דברים טובים, כשמכניס לו כלי קיבול הגונים, גורנות לזרות וריחים להסיע. מורם מכל זה הוא מי שמחונן כבר בכח שכלי גדול עד כדי העז של הנהגת הכלל, הוא יכול למחות בכל העולם כולו. כדי להוציא מכלל האנושיות נפש גדולה אחת, צריכה הסביבה להיות מחומשת בכמה כחות גדולים וקטנים, טובים וגם רעים, ואותם הכחות הרעים או הטובים, וטובם איננו גמור עדיין ומושלם, הם מבקשים את תפקידם מהמוכן לזה, מהכח הרודה הכללי מאת אדון כל הבריות ב"ה, וכשלא מיחה נתפס על כל העולם כולו, כי הוויתו נוטלת מקום בכל המאורעאות המקולקלים, תחת היותו מוכן לרוממם ולשגבם ולהעלותם למדה של מאורעאות נכבדים, משכילים ומטיבים.

"אמר רב פפא והני דבי ריש גלותא נתפסים על כולי עלמא כי הא דא"ר
 חנינא מ"ד ד' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ישעיה ג-ד) אם שרים
 חטאו זקנים מה חטאו אלא אימא על זקנים שלא מיחו בשרים".
 רש"י: זקנים - סנהדרין.

הממשלה העצמית, ראויה לעולם שתהיה ביד מי שהמוסר היותר נשא מצוי בו. אמנם כאשר ההנהגה האנושית נתקלקלה ע"י הרעות הבחיריות, ולא יוכל המין האנושי להתנהג בהנהגה הנובעת כולה ממקור טהור, כי הוא צריך ג"כ לעז החיים, באותה המדה שלפי מצבו השפל נראים הם לחיים כבירים, ועל ידם יסודרו לו עניניו החברותיים. והחיים המוסריים השקטים, לא יוכלו למלא את כל נטיות לבבו, שכבר נשחת ונעשה הומה ונגרש כים, עד אשר יעביר אלה כל הבריות אדון כל הנשמות ב"ה, רוח על הארץ, רוח צח, שיביא עמו מנוחה וקדושה, שלווה והשקט. אבל עד הזמן הרצוי, מוכרח הדבר שהידים העושות בפועל את סדרי ההנהגה החברתית יהיו אמנם מושפעים מכח המוסר העליון, אבל רק מושפעים, ובטיבם בעצמם יהיו מעין הסגנון של החיים הנהוגים, עם נטיותיהם וחפציהם, וכמובן עם הנטיות אפילו הגרועות, שבהכרח כמעט ימצאו בהם. אמנם ההשפעה של המוסר, מוכרחת היא לבא, אע"פ שהיד החזקה הרודה בהחברה בפועל יחסר לה, מ"מ במחאתה לבדה על הנטיות הקיצוניות לצד הרשעה והשפלות היוצאת ממעמד השפל של ראשי החברה המעשית, שהם הנם אנשים ממינה, המחאה תדחוף את החברה המעשית לאטה לצד מעלה ותמנע בעד התפרצות המשובה שלא תלך הלך וגדול. אבל כשהמחאה חסרה, אע"פ שאין לה כ"כ ערך מעשי בפועל, מ"מ הרי היא נוטלת בחסרונה את זיו העולם, והמשובה של ההסדרה המעשית לא תדע כל גבול, ולא תקח לה ג"כ דרך לפלס נתיב לדורות

יבאו להתעלות ולהתקדש. א"כ הם הנם, בעלי המוסר הנאצל ששכחו את המטרה הגדולה שיש במחאה שאין עמה עכשיו כח מעשי מלא, המקלקלים את העולם כולו מיד ולדורות, הני דבי ריש גלותא הנסמכים לכח השלטון הרודה מחכמי התורה ואדירי הדעה היראה הטהורה והמוסר, מתפסי אכו"ע, אע"ג שאין בידם העז לפעולות מעשיות, שלא דוקא הדיוק של הפעולה שתתמלא בהוה היא המטרה, שלפעמים החברה היא כ"כ נמוכה עד שאינינה ראויה להנהגה כ"כ מדוייקת, ומושקלת במשקל פלס היושר המכוון. אבל לא בשביל שישנם עיכובים מעשיים, שהצדק והאמת, הדין והמשפט, לא יוכל להיות מתגלם בחיים ובפועל, לא בשביל כך צריכה האמת לשתוק, שלא לעשות את שלה לתבוע את עלבונה בלא משא פנים, וכשיעשה את תפִיִדו, אז, ע"פ אותה המדה שע"פ שיקול דעתו של אל דעות ב"ה, קורא הדורות מראש, יהיה אפשר לעולם לקבל, יתקבל בפועל. אבל הקריאה והמחאה צריכות לעולם לצאת ע"פ עומק האמת לאמתה של תורת אמת. ע"כ אם גם נחלקו השרים מהזקנים, ואין כח הזקנים יפה בפועל מפני שאין הדור עדיין ראוי להנהגה זכה ומעולה, הראויה לצאת מטהורי דעה וזכי רעיון, זקני אמת שקנו חכמה ודעת קדושים, וידיים יותר מגושמות מוכרחות לעסוק בתקון החברה לפי מעמדה, ידי השרים, הטובעים ברפש החיים יחד עם ההמון המונהגים על ידם באין הבדל רב, מ"מ המחאה היא אורה של עולם, בוצרת את כח הרשעה בהוה, וממשכת חוט של נועם על העתיד, שילכו הנטיות ויתמתקו. וד' במשפט יבא על זקנים שלא מיחו בשרים, אע"פ שלא תעלה בידם אלא מחאתם, הנה היא מתוה את הציור המתוקן לתכונת הטוב והיושר שהוא מקרב את הכלל אל התכונה הרוממה והקדושה של העתיד הנאמן והמובטח של שלטון הרעה בעז ד', והריחו ביראת ד', ולא למראה עיניו ישפט, ולא למשמע אזניו יוכיח, והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע, והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו וישפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ, ונחה עליו רוח ד', רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ד'.

"רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל אתאי ההיא אתתא קא צווחת קמיה ולא הוה משגח בה. א"ל לא ס"ל מר אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה (משלי כא, יג) א"ל שיננא רישך בקריי רישא דרישיך בחמימי הא יתיב מר עוקבא אב ב"ד דכתיב בית דוד כה אמר ד' דינו לבוקר משפט והצילו וגו' [גזול מיד עושק פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליהם (קרי מעלליכם) (ירמיה כא-יב)]. רש"י: רישך בקריי - אני שאני רצך אני נכוה: אלל מר עוקבא שהוה ראש לי ולך, ואז צ"ד, יכוה בחמין. דכתיב צית דוד וגו' - לא ענש אלל מי שצידו לשפוט.

עצם החמלה וההתעוררות למראה איש עשוק, לקום לעזרתו, גם כשאינו מחוייב בדבר, גם כשיש אחרים שהחובה עליהם מוטלת, מ"מ היא מדה יקרה מצד עצמה, כי הציור המוסרי של הרגש הטוב לחוש בצערו של המצטער, הוא לפעמים עולה הרבה על עצם הערך של הפעולה הטובה. ע"כ אין ראוי שישגור האדם דלתו לבו, נגד הרגש הטוב והעדין שמתעורר בכל לב בשר לרחם ולשא בעול צערם של נעשקים, לעזרם מיד עושקיהם כח. ומי שאוטם אזנו מזעקת דל, מפנה אחור את

הרגש הטבעי הישר, לרחם על האמלל בצעקו, הוא מבלע בזה את כשרון הרגש שנטע יוצר האדם בקרב לב האדם, שזאת היא יסוד מטרת התפילה, לעורר את הרגשות הנעלות, שיפעלו יפה על הלב, מצד התנשאות הנפש להרגשות הבאות ברום עזן בעבודת ד', בעבודה שבלב. אבל כשהוא פועל בדרכי חייו, פעולה הפכית מעדינת הרגש, במקום ששם היא כבר המטרה מבוררת, ואוטם אזנו מזעקת דל, אין תועלת לו בתפילה, וממילא לא תמשך מתפילתו אותה הסגולה, העומדת בכל תפילה רצויה שתשמע ותתמלא, מפני שמערכת הצרכים המזיקים לתפילה הם מכוונים לעומת אותם המילואים של הרגש שצריך כל אדם למלאותם, כ"א ואחד לפי ערכו, ובהוציאם אל הפועל תבא המטרה של [מערכת הצרכים והמצוקות?] שגורמת את התפילה לידי תפקידה. אבל כ"ז הוא רק כשאינינו מאבד את סגולת הרגש הטבעי לחמלה ולרך בידים, אבל מי שבידים הוא סותם את הדרך בפני מהלך הרגשות הטובות, לא ימלאו לו חסרונו המוסרי, בקשה שמתמלאת ע"י תפילה, והוא צריך דברים יותר מעיקים, מאותה ההשתפכות הנפשית שבתפילה המצויה, לבא לידי מצב לב בשר, ע"כ גם הוא יקרא ולא יענה. אמנם כשיש מטרה כללית נשאה, יקריב האדם החכם גם את נטיות הלב היותר טובות, להפיק את החפץ השכלי המתוק ובמקום של חם הרגש המתעורר לרחמים ולחמלה, יגבר עז בקרירות השכל השופט והקר. וכאשר המטרה הכללית של התרכזות צרכי האומה הכלליים והפרטיים תחת משטר אחד כללי, ובפרט כשהוא מבית מלכות בית דוד, שמושך בזה את ההרגשה הכללית לגדולתן של ישראל, שפועל על מהלך הדורות לעורר את הגדולה הנפשית לחפץ השלמה כוללת, במעמד לאומי שלם, כדאי בשביל זה לדחות את חם הרגש של הרחמים הטבעיים, ולהשתמש בקרירות הרוח. אמנם רישא דרישך בחמימי, לו יאתה ללכת ע"פ הרגש הפנימי האצור בקרבו, להתעורר לקול צעקה, להושיע כל מעונה ומר נפש, ואין בו דבר המפריע מהפקת החפץ העדין של הצד הטוב. וכללות ההנהגה הוטלה על שכם בית דוד, כדי להיות מקום משפחה נבחרת מיוחדת למרכזיות הממשלה. ויש בזה טובה לאומית, המצטרפת עם הטובה הפרטית, ועם האצילות הנפשית של הרגש הער והחם, שראוי להמצא בכל נפש יקרה, העומדת לנהל אדם רב.

"א"ל רבי זירא לרבי סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא א"ל לא מקבלי מינאי א"ל אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר."

השאיפות המוסריות, ביותר הגדולות והכלליות שהם הנם אור העולם ומעמד החיים האנושיים, צריכות הם לעולם להיות מוכרות בחשיבותן העצמית, באופן היותר נעלה מצד עצמן, ומצד חמדתן המלא חיים, עז וברכה, יותר ממה שהן מוכרות לחשיבות מצד פעולותיהן היוצאות מהן, והפעולות הטובות הנמשכות מהן, הנן השלמות טובות להן, שאם תבאנה, במילואן תעטרונה אותן יפה. אבל כלום לא יחסר מהודן והדרן אפילו בשעה שאינן פועלות בפועל המעשי מאומה. וכל ההשתדלות שבעולם צריכה לעולם לבא, מכל מי שיש לו שאר רוח, להוציאם מן הכח אל הפועל לכל הפחות בדיבור אמיץ וחזק, באופן הראוי להתקבל מצד היושר והשכל, בכל אופן שיהיה. ודוקא בשעה ובמקום שהמניעות מצד המצב הירוד והמקולקל של סדרי החברה והחיים, הם פועלים שדברים טובים, גדולים ונכחים, אינם יכולים להתקבל בפועל, מפני שמעמד הקישור החברותי, עומד על

מצב לקוי, עד שמי שהיכולת בידם אינם מוכשרים להיות מתרוממים אל במתי הצדק והאור הטוב העליון, דוקא אז הזמן הוא להוציא אל הפועל את ההגיון הטוב של התוכחה הראויה לחול על ראש אדירים בעם. ובין מצד עצם יקרות העניינים, בין מצד ההבטחה של פעולתם לטובה להבא, בבא מועדם, בין מה שמ"מ מוכרחים הם לפעול ג"כ בהוה, באופן מסותר לביצור ומיעוט של כח הרע וההשתחה, כל אלה הם נותנים תוקף דאע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר, הראוי ומוכשר להוכיח אפסי ארץ בשבט פיו ורוח שפתיו.